

# *Κριτικός γραμματισμός*

από τη θεωρία στη διδακτική πράξη

**ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ  
ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ  
2021 - 22  
8ο ΓΕΛ ΠΑΤΡΩΝ**

**Ελένη Λ. Κολλυροπούλου  
Φιλολόγος**

**Μ.Α. στη Γλωσσολογία**

**(Σύγχρονες τάσεις στην Ανάλυση και Διδασκαλία  
της ελληνικής γλώσσας)**

**ΓΛΩΣΣΟΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ**

**ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ**

**ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ**

# Βασικά θέματα

- Παραδοσιακή γραμματοκεντρική αντίληψη
- Δομιστική μέθοδος
- Επικοινωνιακή προσέγγιση
- Κειμενοκεντρική προσέγγιση
- **ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ**
  - *Κριτικός γραμματισμός*

# **1. ΓΛΩΣΣΟΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ**

# • Παραδοσιακή γραμματοκεντρική αντίληψη

- Κυριαρχία μιας **ρυθμιστικής αντίληψης** για τη γλώσσα, που αντιμετωπίζεται ως γνωστικό αντικείμενο
  - Π.χ. «Χρησιμοποιώντας λέξεις που δηλώνουν το χώρο του τσίρκου και τους ανθρώπους του και χαρακτηρίζουν το θέαμα, να γράψεις μια παράγραφο»
  - «Πώς φαντάζεσαι μια μαγευτική παραλία; Να την περιγράψεις» (από τα βιβλία της Γλώσσας του Γυμνασίου του 1989)
- Βασίζεται στο ρεύμα του **ιστορικισμού** στη γλωσσολογία
- Η ιστορία της γλώσσας και η ετυμολογία ανάγονται σε βασικό αντικείμενο της γλωσσολογίας
- Κύρια μονάδα ανάλυσης, περιγραφής άρα και διδασκαλίας είναι η **λέξη**, όπως αυτή λειτουργεί μέσα στο σύστημα των παραδειγματικών σχέσεων της γλώσσας και κυρίως των μορφολογικών
- **Γλωσσική διδασκαλία:** Αναζητούνται παλαιότερες εκδοχές της γλώσσας (π.χ. αρχαία ελληνικά κείμενα)

# • Δομιστική μέθοδος

- Βασίζεται στο ρεύμα του **δομισμού** στη γλωσσολογία
- Εστιάζει στη **συγχρονική μελέτη** της γλώσσας
- Η γλώσσα περιγράφεται εντός μιας **δομής** του γλωσσικού συστήματος
- Κάθε στοιχείο του γλωσσικού συστήματος ορίζεται βάσει των σχέσεων που συνάπτει με τα υπόλοιπα
- **Τα γλωσσικά στοιχεία αλληλοκαθορίζονται εντός γλωσσικής δομής**
- Μία απομονωμένη λέξη έξω από προτασιακή δομή δεν μπορεί να είναι υποκείμενο. π.χ.
  - Στη σύνταξη ένα στοιχείο μπορεί να χαρακτηριστεί υποκείμενο μόνο αν αποτελεί στοιχείο δομής, δηλ. αν εντάσσεται σε μια πρόταση, όπου συνυπάρχει και συλλειτουργεί με το ρήμα, το αντικείμενο κ.λπ.
  - Αντίστοιχα, ο «ενικός» αριθμός είναι αδιανόητος χωρίς τον «πληθυντικό», μια «ονομαστική» πτώση χωρίς την «αιτιατική» κ.λπ.
- Γλωσσική διδασκαλία:
  - ο δομισμός έστρεψε το ενδιαφέρον των μελετητών **από τη λέξη στην πρόταση**
  - Εστίαση στον ορθό σχηματισμό της πρότασης
    - **Ασκήσεις** με κενά για συμπλήρωση, γραμματική με παραδείγματα, διδασκαλία συντακτικού

# • Επικοινωνιακή προσέγγιση

- Εκφράζει τη στροφή της επιστήμης της γλώσσας τη δεκαετία του 1960 και 1970 από τη μελέτη των αφηρημένων γλωσσικών δομών στη **μελέτη της γλώσσας**, όπως είναι **ενταγμένη σε ένα συγκεκριμένο συμφραστικό πλαίσιο**
- Βασίζεται στα νεότερα πορίσματα και κλάδους της γλωσσολογίας (κοινωνιογλωσσολογία, ανάλυση λόγου κ.λπ.)
- Ασκεί κριτική στον δορισμό και την αυτονομία της γλώσσας
- **Γλωσσική διδασκαλία:**
  - Πέρασμα από προτάσεις/ υποδείγματα ξεκομμένα από τις πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας σε πραγματικά δείγματα γλωσσικής χρήσης
  - Εμπλοκή των μαθητών σε πραγματικές (ή τουλάχιστον προσομοιωμένες) επικοινωνιακές δραστηριότητες μέσω της επαφής τους με γλωσσικά δεδομένα που προκύπτουν από φυσικές περιστάσεις επικοινωνίας που τους αφορούν
  - Πέρασμα από την πρόταση στο **εκφώνημα** και στις **λειτουργικές ποικιλίες/ επίπεδα ύφους (registers)**
- Δίνει έμφαση στην ανάπτυξη της **επικοινωνιακής ικανότητας**



## ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ – ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ

- Η **γλωσσική ικανότητα** είναι εξοπλισμένη με τις δυνατότητες που μας παρέχει το γλωσσικό σύστημα, η γραμματική μιας γλώσσας
- Δεν επαρκεί όμως μόνο το γλωσσικά δυνατό, αλλά και το κοινωνικοπολιτισμικά κατάλληλο
- **επικοινωνιακή ικανότητα:** Ικανότητα των ομιλητών όχι μόνο να παράγουν γραμματικά ορθό προϊόν, αλλά και να γνωρίζουν τις κοινωνικές συνθήκες χρήσης της γλώσσας (Hymes)

## Κειμενοκεντρική προσέγγιση

- Επιρροή από την κειμενογλωσσολογία: το **κείμενο** στο κέντρο του ενδιαφέροντος ως ενότητα λόγου με συγκεκριμένο λειτουργικό ρόλο σε συγκεκριμένα κοινωνικά συμφραζόμενα
- Μελετά τις γλωσσικές μονάδες σε υπερπροτασιακό επίπεδο, δηλαδή σε σχέση με το υπόλοιπο κείμενο και με τη λειτουργία που επιτελούν στην οργάνωση του κειμένου

- **Γλωσσική διδασκαλία:**

Δίνεται έμφαση

- σε **γλωσσικούς μηχανισμούς σύνδεσης των γλωσσικών στοιχείων** μεταξύ τους για τον σχηματισμό του κειμένου, όπως είναι οι **συνοχικοί δεσμοί** (cohesive ties) και τα άλλα κριτήρια κειμενικότητας (*συνεκτικότητα, πληροφοριακότητα, διακειμενικότητα* κ.λπ.), διαφορές προφορικού-γραφτού λόγου κ.λπ.
- σε **μακρο-δομικά στοιχεία των κειμένων** τα οποία ορίζουν τη διάταξη και οργάνωση διαφορετικών *κειμενικών ειδών* (π.χ. μακρο-δομή αφηγήσεων)
- Στην εξοικείωση των παιδιών με την ποικιλία των κειμενικών ειδών και την πολλαπλότητα των κειμενικών λειτουργιών [«Γλωσσική διδασκαλία με βάση τα κειμενικά είδη/ κειμενοκεντρική διδασκαλία» (genre-based approach to language teaching)]

# Επικοινωνιακή/κειμενοκεντρική αντίληψη

- Δεν ενδιαφέρεται για την αξιολόγηση της γνώσης των μαθητών όσον αφορά μεμονωμένα φαινόμενα, αλλά για την ικανότητά τους να χρησιμοποιούν τη γλώσσα προκειμένου να εκπληρώνουν συγκεκριμένες επικοινωνιακές λειτουργίες
- Ο μαθητής καλείται να σκεφτεί αν έμαθε «να χρησιμοποιεί σωστά την ερώτηση και την άρνηση» και όχι απλώς «αν έμαθε να σχηματίζει την ερώτηση και την άρνηση»
- Ωστόσο, πολλές φορές η επικοινωνιακή στόχευση μιας δραστηριότητας είναι τόσο επιφανειακή και προσχηματική, που ουσιαστικά αναπαράγεται η παραδοσιακή αντίληψη:
  - Π.χ. «Να περιγράψεις μια ωραία παραλία. Η έκθεσή σου ίσως να δημοσιευθεί στο περιοδικό του σχολείου σας»
  - «Γράψε ένα γράμμα σε ένα φιλικό σου πρόσωπο για το πώς πέρασες πέντε μέρες κοντά στον παππού σου και τη γιαγιά σου» (από τα αναθεωρημένα βιβλία της Γλώσσας του Γυμνασίου του 2001)

Γιατί «φεύγουμε»  
από τη γλωσσική διδασκαλία  
και στρεφόμαστε  
στο γραμματισμό;

# ΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ VS ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

- Τρόπος κατηγοριοποίησης και κατάταξης ανθρώπων (π.χ. βιβλίο της Ruth Rendell *Τυφλή ετυμηγορία*): «Αυτός είναι αγράμματος/ αναλφάβητος» - «Ξέρει γράμματα»
- Ατομικό ζήτημα: «Δεν ήμουν ποτέ καλός στο σχολείο»
- Κοινωνικό ζήτημα: (π.χ. συναλλαγές με την εφορία: «υπόχρεος», «φυσικό πρόσωπο») «Η συμπλήρωση αυτών των εντύπων θα μπέρδευε και τον καθένα»

«Ένα άτομο είναι εγγράμματο όταν έχει αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες που τον καθιστούν ικανό να συμμετάσχει σε όλες εκείνες τις δραστηριότητες στις οποίες απαιτείται **γραμματισμός** για την αποτελεσματική λειτουργία του ατόμου στην ομάδα και στην κοινότητά του και του οποίου οι επιτεύξεις στην ανάγνωση, στη γραφή και την αριθμητική του επιτρέπουν να συνεχίζει να χρησιμοποιεί αυτές τις δεξιότητες για την ατομική του εξέλιξη και την ανάπτυξη της κοινότητάς του»  
(Unesco)

# Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟ

- Το κείμενο δεν είναι μόνο γραπτό
  - Οι έννοιες της *προφορικότητας* και της *γραπτότητας*
  - Το sms και το email είναι γραπτός ή προφορικός λόγος;
- Το κείμενο δεν είναι μόνο γλωσσικό
  - *Πολυτροπικά* (multimodal) κείμενα
- Το κείμενο δεν έχει συγκεκριμένη έκταση. Οποιοδήποτε αυτοτελές επικοινωνιακό συμβάν που περιλαμβάνει γλώσσα θεωρείται κείμενο.
  - Ένας σύντομος χαιρετισμός δυο γνωστών στο δρόμο :«—Γεια σας!  
—Καλημέρα!»
  - Μια ταμπέλα που γράφει «*Ευχαριστούμε που δεν καπνίζετε*»
  - Μια κραυγή: «*Βοήθεια!*»
- Το κείμενο δεν είναι ένα απλό αθροιστικό σύνολο ορθών γραμματικά γλωσσικών στοιχείων
  - «*Ο Γιάννης θέλει να πάει στο κορίτσι του. Ο κ. Παπαδόπουλος μένει σε ένα κοντινό χωριό. Η ηλεκτρική σκούπα δε λειτουργεί. Ο κουρέας λίγο παρακάτω δεν ήταν ανοικτός. Το τελευταίο κρεμμύδι έχει πουληθεί. Θα ξυριστεί με τη μηχανή*»

## 2. Γραμματισμός (literacy)

- Ο όρος *γραμματισμός* (literacy) με την έννοια που έχει σήμερα στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία άρχισε να εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1980
- Ως έννοια δεν σημαίνει μόνο την ικανότητα του ατόμου να διαβάζει και να συντάσσει ένα γραπτό κείμενο –εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης (*αλφαριθμητισμός ή αναγνωριστικός γραμματισμός: Hasan*)
- Σημαίνει και την ικανότητα να ελέγχει τη ζωή και το περιβάλλον του διά του (γραπτού) λόγου, να λειτουργεί αποτελεσματικά σε διάφορα περιβάλλοντα και καταστάσεις επικοινωνίας (*λειτουργικός γραμματισμός*)
- **Χρήσεις της γλώσσας:** ανάγνωσης και γραφής για την επίτευξη κοινωνικών στόχων σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα
- The power of literacy: <https://www.youtube.com/watch?v=83DO0POacCE>



**π.χ.** Όσον αφορά τον γραπτό λόγο **γραμματισμός** είναι:

- η αναγνώριση των γραμμάτων,
- αλλά και η γνώση
  - ότι διαβάζουμε ένα κείμενο από τα αριστερά προς τα δεξιά (για τις δυτικές κοινωνίες)
  - ότι χρησιμοποιούνται κεφαλαία και πεζά γράμματα
  - ότι σε ένα βιβλίο υπάρχει το εξώφυλλο, πίνακας περιεχομένων κ.λπ.
  - ότι υπάρχει ακροατήριο (αν και όχι εμφανές) και στο γραπτό κείμενο
  - ότι διαφοροποιείται (και πώς) η ανάγνωση ενός τηλεφωνικού καταλόγου (ή ενός λεξικού) από ένα λογοτεχνικό βιβλίο
- Δεξιότητες που είναι απαραίτητο να αναπτυχθούν για την αποτελεσματική **παραγωγή** και **πρόσληψη** ενός κειμένου με στοιχεία **προφορικότητας** ή/και **γραπτότητας** **γλωσσικού** ή **πολυτροπικού**
- Επέκταση και σε άλλα γνωστικά αντικείμενα/ σημειωτικά συστήματα πέραν της γλώσσας  
(π.χ. ψηφιακός, τεχνολογικός, περιβαλλοντικός γραμματισμός)

## αναδυόμενος γραμματισμός

- Πώς τα παιδιά κατακτούν τις δεξιότητες γραμματισμού;
- Έχει κυρίως συνδεθεί με την κατάκτηση του αλφαριθμητισμού (δηλ. γραφής και ανάγνωσης/χειρισμού του γραπτού λόγου)
- Οι νηπιαγωγοί οφείλουν να εμπλέκουν τα παιδιά σε προαναγνωστικές και προγραφικές δραστηριότητες και παιχνίδια, που τα βοηθούν να φτάσουν στο στάδιο της «ετοιμότητας»

## σχολικός γραμματισμός

- Τι είδους γραμματισμό παρέχει/πρέπει να παρέχει το σχολείο;
- Τι είδους γραμματισμό θεωρεί το σχολείο ως προαπαιτούμενο επιτυχίας σε αυτό;
- Η ίδια η μορφή του σχολικού γραμματισμού μεταβάλλεται, καθώς οι κοινωνικές ανάγκες αλλάζουν με γρήγορο ρυθμό

## κοινωνικός γραμματισμός

- Ικανότητες και τις δεξιότητες που πρέπει να έχουν αναπτύξει τα μέλη μιας κοινωνίας για να θεωρηθούν εγγράμματα σύμφωνα με τις εκάστοτε κοινωνικές απαιτήσεις
- Οι δομές του καπιταλιστικού κόσμου μεταβάλλονται - η πίεση για διαρκή προσαρμογή των ανθρώπων όλων των ηλικιών είναι γεγονός (π.χ. θεσμός της διά βίου εκπαίδευσης)
- Επέκταση του γραμματισμού και σε άλλα γνωστικά αντικείμενα/ σημειωτικά συστήματα πέραν της γλώσσας (π.χ. ψηφιακός, τεχνολογικός, περιβαλλοντικός γραμματισμός, οικονομικός γραμματισμός)

## οπτικός γραμματισμός

- Πώς διαβάζω μια εικόνα
- Ποια είναι η **γραμματική του εικονιστικού κειμένου;**

# Λειτουργικός γραμματισμός

- Ο *λειτουργικός γραμματισμός ή γραμματισμός δράσης* (Hasan) αναφέρεται στις δεξιότητες που χρειάζεται να αναπτύξουν τα άτομα, για να ανταπεξέλθουν στις **απαιτήσεις** της σημερινής **αγοράς εργασίας**: θέτει ζητήματα κοινωνικού στόχου
- Εδώ, ο γραμματισμός είναι μετρήσιμος και ποσοτικός
- **Σκοπός της εκπαίδευσης** (σχολικού γραμματισμού) είναι η επίτευξη των κοινωνικών στόχων και η παροχή πρόσβασης σε συγκεκριμένα είδη γραμματισμού
  - Σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων που περιλαμβάνουν διάφορα είδη γραμματισμού (επιστημονικού, τεχνολογικού, μαθηματικού κ.λπ.) αφού ληφθούν υπόψη οι κρατούσες συνθήκες επικοινωνίας και οι ανάγκες που εξυπηρετούνται από αυτές

# ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

- Η έννοια του *κριτικού γραμματισμού* άρχισε να χρησιμοποιείται με συστηματικό τρόπο στη γλωσσική διδασκαλία από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, αν και οι θεωρητικές του καταβολές εντοπίζονται ήδη στην κριτική παιδαγωγική του **Freire** κατά τη δεκαετία του 1960
- Παρά το ότι συχνά ο κριτικός γραμματισμός συζητείται ως μια ομοιογενής προσέγγιση στη γλωσσική εκπαίδευση, στην πραγματικότητα **πρόκειται για ένα πλέγμα διαφορετικών επιστημολογικών παραδόσεων, εκπαιδευτικών τάσεων και διδακτικών αρχών**
  - «αντί να κάνουμε λόγο για κριτικό γραμματισμό είναι προτιμότερο να μιλάμε για **κριτικούς γραμματισμούς**, οι οποίοι συχνά διαφέρουν θεαματικά μεταξύ τους» (Κουτσογιάννης 2014: 5)
  - Αποτελεί μια «παιδαγωγική φιλοσοφία» (Τεντολούρης & Χατζησαββίδης, 2014: 420) ή ένα «εκπαιδευτικό ιδεώδες» (Κοντοβούρκη & Ιωαννίδου, 2013: 86), κάτω από το οποίο στεγάζονται ποικίλες προσεγγίσεις με ορισμένες κοινές θεωρητικές θέσεις και παραδοχές

# Τι σημαίνει κριτικός;

- Όλοι οι κριτικοί γραμματισμοί εκκινούν από την αντίληψη πως η ενασχόληση με τα κείμενα, δηλαδή η ανάπτυξη του γραμματισμού, δεν έχει μόνο ως στόχο την αποτελεσματική λειτουργία του/της μαθητή/τριας ως μελλοντικού/ής πολίτη στις επικοινωνιακές ανάγκες της κοινωνίας (δηλαδή λειτουργικός γραμματισμός) αλλά και την ανάπτυξη της κριτικής του/της σκέψης απέναντί τους
- Η έννοια **κριτικός** δεν ταυτίζεται με την καθημερινή χρήση των λέξεων (με την έννοια «βρίσκω σφάλμα σε κάποιον ή σε κάτι»), αλλά με την έννοια της **αμφισβήτησης**
- **Σημαίνει** πως δεν αποδέχεται ως φυσικούς και δεδομένους τους κυρίαρχους θεσμούς

# Στόχοι κριτικού γραμματισμού: κριτική γλωσσική επίγνωση

- Ο **κριτικός γραμματισμός** ή **αναστοχαστικός γραμματισμός** (Hasan) στοχεύει στην ευαισθητοποίηση των πολιτών στις **λειτουργίες των κυρίαρχων μορφών γραμματισμού**, καθώς και στην **ανάπτυξη κριτικής σκέψης** απέναντί τους
- Σε αυτό το πλαίσιο, **τα κείμενα** δεν αντιμετωπίζονται ως διαυγείς και ουδέτερες σημασιολογικές οντότητες αλλά ως **ιδεολογικές κατασκευές** που προωθούν μια συγκεκριμένη οπτική του κόσμου και συντηρούν συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας.
- Τίθενται πολιτικά ζητήματα για τα **είδη γραμματισμού που απαιτεί μια κοινωνία και προσφέρονται στους πολίτες από το εκπαιδευτικό σύστημα** μιας χώρας
- Εκμάθηση των **γλωσσικών συμβάσεων της κυρίαρχης κουλτούρας με κριτικό τρόπο**: ως μέσο για πρόσβαση σε ισχυρούς λόγους και αντίστοιχα οφέλη
- Ανιχνεύονται οι **ιδεολογικές διεργασίες** με τις οποίες εμπλέκεται η χρήση (αλλά και η εκμάθηση) της γλώσσας

# Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ

- Οι ιδεολογίες σήμερα δεν επιβάλλονται βίαια
- Η εξουσία ασκείται με συναινετικό τρόπο στις σύγχρονες κοινωνίες
- Εφόσον οι ιδέες και οι αντιλήψεις διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από τα κείμενα και την ομιλία, οι άνθρωποι δεν εξαναγκάζονται να κάνουν πράγματα, αλλά πείθονται να τα κάνουν μέσω της ιδεολογικής δράσης του λόγου
  - π.χ. ΜΜΕ, διαφημίσεις οι οποίες εκφράζουν την ιδεολογία του καταναλωτισμού ή σεξιστικές αντιλήψεις
- Η Wodak(1996: 18) ορίζει τις ιδεολογίες ως: «*συγκεκριμένους τρόπους αναπαράστασης και κατασκευής της κοινωνίας οι οποίες αναπαράγουν άνισες σχέσεις εξουσίας, σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης*»
- Η ιδεολογία έχει την τάση να δίνει μια παραμορφωτική εικόνα του κόσμου συσκοτίζοντας την πραγματικότητα, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους της προβληματικής σε δευτερεύοντα ζητήματα, και τελικά παράγοντας τη λεγόμενη **ψευδή συνείδηση**



# Υλική Πραγμάτωση Ιδεολογίας: Althusser

- Άμεση σύνδεση της γλώσσας με ιδεολογικές συνιστώσες
- Οι ιδεολογίες δεν είναι νεφελώδη συστήματα ιδεών που προσδιορίζουν τη σκέψη μας, αλλά έχουν υλική υπόσταση σε διάφορους θεσμούς και πρακτικές της κοινωνίας
  - Με άλλα λόγια, η ιδεολογία πραγματώνεται με υλικό τρόπο μέσα από το τυπικό, το ντύσιμο, την αρχιτεκτονική κ.ά. που χρησιμοποιούνται σε μια **κοινωνική πρακτική**

# ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

- **εξωσχολικές πρακτικές γραμματισμού:** οι γραμματισμοί που συμβαίνουν εκτός (χώρος) και μετά (χρόνο) το σχολείο, αλλά κυρίως οι γραμματισμοί που **δεν** μοιάζουν με τους γραμματισμούς σχολικού τύπου
- «Ξεκινήστε από εκεί που βρίσκεται το παιδί» (Dyson 2005)
  - ΜΑΖΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ (POPULAR CULTURE)
    - Π.χ. κόμικς, περιοδικά, εφημερίδες, κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικές σειρές, ειδήσεις, διαφημίσεις, social media....

# ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ – ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

- Ανάπτυξη εκείνων των δεξιοτήτων που θα καταστήσουν τους/τις μαθητές/τριες και μελλοντικούς πολίτες ικανούς/ές να λειτουργούν αποτελεσματικά σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας, αλλά και να παράγουν και να προσλαμβάνουν με *κριτικό τρόπο* μια ποικιλία κειμενικών ειδών
- Αποτελεσματική παραγωγή και πρόσληψη ενός κειμένου που να οδηγεί στην *κοινωνική ενδυνάμωση* και *πολιτική χειραφέτηση* και την *άρση των κοινωνικών ανισοτήτων*
- Σύμφωνα με τη Curdt-Christensen (2010), ο «κριτικός γραμματισμός μπορεί να οριστεί ως η ικανότητα να διαβάζουμε, να εξετάζουμε και να καταλαβαίνουμε ένα κείμενο θέτοντάς του ερωτήσεις, δηλαδή **‘αντιμιλώντας στο κείμενο’**»:
  - «από ποια αιτία και για ποιο σκοπό έχει δημιουργηθεί ένα κείμενο;»,
  - «ποιου τα συμφέροντα υπηρετεί και ποιου τα συμφέροντα υπονομεύει;»,
  - «θα μπορούσε το κείμενο να δημιουργηθεί με διαφορετικό τρόπο και διαφορετική λειτουργία;»

# ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

## για την ανάπτυξη του Κριτικού Γραμματισμού

- Ενασχόληση με κείμενα που συνδέονται με τα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες της καθημερινής ζωής των μαθητών/τριών
- Κειμενικές αναλύσεις που συνδέουν τα γλωσσικά στοιχεία του κειμένου (μικρο-επίπεδο) με τις ευρύτερες κοινωνικές πρακτικές, ταυτότητες και σχέσεις ισχύος (μακρο-επίπεδο)
- Κατάκτηση δεξιοτήτων ανάγνωσης και γραφής παράλληλα με τη διερεύνηση κοινωνικών ζητημάτων
- Αντιπαραθετική ανάλυση διαφορετικών κειμένων, με στόχο την αντιπαραβολή πολλαπλών και αντικρουόμενων οπτικών του κόσμου που κατασκευάζονται σε διαφορετικά κείμενα
- Πολλαπλές αναγνώσεις του ίδιου κειμένου, με στόχο την ανάδειξη των διαφορετικών τοποθετήσεων από την πλευρά του/της αποδέκτη/τριας απέναντι στο ίδιο κείμενο

# ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ Κριτικού Γραμματισμού

- Επιχειρώντας μια τυπολογία των ποικίλων εκδοχών με τις οποίες έχουν εννοιολογηθεί και εφαρμοστεί οι κριτικοί γραμματισμοί στη διδακτική πράξη, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τέσσερις βασικές παραδόσεις:
  - Την *παιδαγωγική*
  - Τη *γλωσσολογική*
  - Την *κοινωνικοπολιτική*
  - Την *εθνογραφική*

# ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΟΣ Κριτικός Γραμματισμός

## Βασικές έννοιες:

- **Συμβάντα γραμματισμού:** π.χ. συζήτηση για το πώς να συμπληρωθεί ένα έγγραφο, όταν προσπαθούμε να παραφράσουμε ένα δύσκολο γραφειοκρατικό έγγραφο και να το κάνουμε απλούστερο και πιο κατανοητό
- **Διάμεσοι γραμματισμού:** Π.χ. συμβολαιογράφοι, λογιστές ως επαγγελματίες διάμεσοι ή παιδιά/εγγόνια για γονείς/παππούδες τους ή γονείς για μικρά παιδιά ως ανεπίσημοι διάμεσοι
- **Πεδία γραμματισμού:** διασύνδεση πρακτικών γραμματισμού με συγκεκριμένους χώρους και περιβάλλοντα (σπίτι, σχολείο, καταστήματα, υπηρεσίες, δρόμος, χώροι ψυχαγωγίας κ.λπ.)
- **Πρακτικές γραμματισμού:** π.χ. αναγνωστικές συνήθειες και ιστορίες, μαθησιακές εμπειρίες από το σχολείο, με τους γονείς κ.λπ.
- **Κειμενικά είδη:** λειτουργία και χρήση κειμενικών ειδών σε μια γλωσσική κοινότητα (π.χ. παραμύθι, ύμνος, τραγούδι κ.λπ.)

# ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΣ Κριτικός Γραμματισμός

- Αναδεικνύει τους τρόπους (Freire - Βραζιλία και των Giroux, McLaren κ.ά. - ΗΠΑ), με τους οποίους η κυρίαρχη ιδεολογία αναπαράγεται από τον θεσμό της εκπαίδευσης μέσω π.χ. :
  - Αναλυτικών προγραμμάτων
  - Σχολικών εγχειριδίων
  - Σχολικής ρουτίνας (π.χ. σχολικές γιορτές) κ.ά.
- Ως παιδαγωγική παράδοση, εστιάζει
  - στην ενεργητική μάθηση, την κριτική σκέψη και τον αναστοχασμό
  - στις ερωτήσεις και όχι στις απαντήσεις
  - στην αμφισβήτηση της αυθεντίας του εκπαιδευτικού ως μορφή αντίστασης στην προσπάθεια της κυρίαρχης τάξης (μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος) που θέλει να πει τη «δική της ιστορία»
  - Δημιουργία κοινοτήτων μάθησης στις σχολικές τάξεις, με σκοπό τη γεφύρωση της κουλτούρας των μαθητών με αυτήν του σχολείου
- **κριτικός γραμματισμός:** μέσο κοινωνικής αφύπνισης, χειραφέτησης και ενδυνάμωσης, και εν τέλει ως απελευθερωτική πολιτική πράξη, με στόχο το μετασχηματισμό της κοινωνίας μέσω της εκπαίδευσης
- Οι **εκπαιδευτικοί:** διανοούμενοι και ο χαρακτήρας της εργασίας τους πολιτικός

# ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

Π.χ. για την ανάγνωση μιας συνταγής για κέικ

- *Συζήτηση για τις γνώσεις και τις προσδοκίες του πραγματικού κόσμου* σχετικά με το πώς μαγειρεύει κανείς, το περιβάλλον που απαιτείται
- *Μαθηματική γνώση* για τον υπολογισμό των υλικών (π.χ. τι είναι μια «πρέζα αλάτι»), θερμοκρασία φούρνου
- *Γλωσσική γνώση* σχετικές με τις κειμενικές συμβάσεις που οργανώνουν τις συνταγές μαγειρικής/διαδικαστικά κείμενα (π.χ. προστακτική και υποτακτική έγκλιση, ειδικά ρήματα: π.χ. «αφήνουμε τη ζύμη να ξεκουραστεί»)
- *Σύνδεση με το ευρύτερο πλαίσιο*: π.χ. σε τι συνθήκες είναι πιθανό να διαβαστεί ένα τέτοιο κείμενο
- *Κριτικές επισημάνσεις*: αναγνώσεις της κοινωνικής δομής και των ιδεολογικών θέσεων που υπάρχουν στο κείμενο: π.χ. υπόρρητη παραδοχή πως αυτός που φτιάχνει κέικ είναι γυναίκα **vs** πως αυτός που διαβάζει ένα βιβλίο «κάν' το μόνος σου» είναι άνδρας (ως παράδειγμα διαδικαστικού κειμένου και αυτό)



- **Σχετικά με το στενότερο πλαίσιο:** Μήπως τα κείμενα προτείνουν/ κατασκευάζουν έναν ιδανικό αναγνώστη π.χ. μέσα από τις φωτογραφίες που συνοδεύουν το βιβλίο του «κάν' το μόνος σου»; (π.χ. άνδρες να επιδιορθώνουν και γυναίκες να απολαμβάνουν τη βελτίωση του σπιτιού);
- **Σχετικά με το ευρύτερο πλαίσιο:** Γιατί στις μέρες μας υπάρχει τέτοιο ενδιαφέρον για τη μαγειρική (βιβλία μαγειρικές, εκπομπές μαγειρικής, ριάλιτι μαγειρικής, μάγειρες ως τηλεοπτικές αστέρες);
- Τα κείμενα είναι «ανοιχτά» σε πολλαπλές αναγνώσεις/ εναλλακτικές ερμηνείες
- Το κείμενο μας προσκαλεί σε συγκεκριμένες αναγνώσεις
- Η ανάγνωση είναι μια δυναμική διαδικασία κατά την οποία ο/η αποδέκτης/τρια του μηνύματος μπορεί να
  - υιοθετήσει παθητική στάση αποδεχόμενος/η το μήνυμα ως έχει (κυρίαρχη/ προτιμητέα ανάγνωση)
  - στάση διαπραγμάτευσης όπου θα προβληματιστεί για το μήνυμα
  - μπορεί να αναλάβει ενεργητικό ρόλο αντίστασης όπου θα αμφισβητήσει και θα ανατρέψει το μήνυμα

# ΠΟΛΥΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΙ

Υποδηλώνουν

- την **ποικιλία των μορφών κειμένου** που έχουν σχέση με τις **τεχνολογίες της πληροφορίας και των πολυμέσων**
- την **ποικιλία μορφών κειμένου** που παράγονται μέσα σε μια **πολύγλωσση και πολυπολιτισμική κοινωνία**

Επανεξέταση **του τι εννοούμε γραμματισμό** στα πλαίσια της **παγκόσμιας πολιτισμικής πολυμορφίας** και των νέων **τεχνολογιών επικοινωνίας**

# ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΩΝ ΠΟΛΥΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΩΝ (COPE & KALANTZIS)

- Ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας των μαθητών/τριών μέσω της επεξεργασίας ποικίλων πολυτροπικών κειμενικών ειδών από το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον των παιδιών
- Το **σχέδιο** (design) αντικαθιστά τους παραδοσιακούς όρους **γράψιμο** ή **παραγωγή γραπτού λόγου** και αναφέρεται στην αξιοποίηση όλων των υπάρχοντων πόρων για τη δόμηση και τη δημιουργία ενός κειμένου
- Συνιστά μια δυναμική διαδικασία, η οποία περιλαμβάνει την **αναζήτηση πηγών**, την **επιλογή**, το **συνδυασμό** και τη **σύνθεση**

Το **σχέδιο** περιλαμβάνει τρεις όψεις:

- το **σχεδιασμένο** (designed) που αναφέρεται στο σύνολο των προσδιοριζόμενων κοινωνικοπολιτισμικά διαθέσιμων σημειωτικών πόρων (resources), οι οποίοι παράγουν νόημα
- το **σχεδιασμό** (designing), ο οποίος αναφέρεται στη διαδικασία αξιοποίησης των διαθέσιμων πόρων/πηγών, ώστε να ανταποκρίνονται σε κάποιο **επικοινωνιακό γεγονός**
- το **ανασχεδιασμένο** (redesigned), που αναφέρεται στη διαδικασία δημιουργίας ενός νέου σχεδιασμένου σε ένα άλλο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο

# ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΣΗ ΣΧΕΔΙΟΥ: 4 φάσεις

(δεν λειτουργούν γραμμικά, μπορούν να αλληλοσυμπληρώνονται και να αλληλοεπικαλύπτονται κατά τη διδασκαλία)

- **τοποθετημένη πρακτική** (situated practice): προβλέπει την αξιοποίηση κειμένων που εντάσσονται στην κοινωνικοπολιτισμική πραγματικότητα και στις καθημερινές εμπειρίες των μαθητών/τριών
- **ανοιχτή διδασκαλία** (overt instruction): αφορά τη διδασκαλία και τη συνειδητοποίηση από μέρους των μαθητών/τριών των γλωσσικών μηχανισμών και των στοιχείων που συμβάλλουν στην οργάνωση, τη σύσταση και την κατανόηση των κειμένων
  - Μολονότι η φάση αυτή παραπέμπει σε μία παραδοσιακή διδασκαλία η οποία περιλαμβάνει τη στείρα μετάδοση γνώσεων, ουσιαστικά πρόκειται για μια μαθητοκεντρική διαδικασία ενεργής κατάκτησης της γνώσης
- **κριτική πλαισίωση** (critical framing): αφορά την κριτική «ανάγνωση» ενός κειμένου στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο όπου παράγεται
- **μετασχηματισμένη πρακτική** (transformed practice): αφορά την αναπλαισιωμένη παραγωγή λόγου, δηλαδή τη μεταφορά και ένταξη ενός κειμένου από ένα κοινωνικοπολιτισμικό και επικοινωνιακό πλαίσιο σε ένα άλλο
  - Κατά τη φάση αυτή, τίθεται στο επίκεντρο του παιδαγωγικού ενδιαφέροντος η αξιοποίηση των γνώσεων που απέκτησαν τα παιδιά

*Τοποθετημένη πρακτική*  
**(Situated practice)**

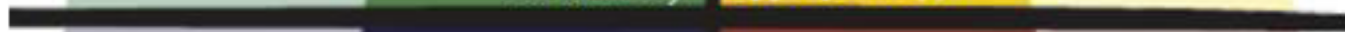
*βιώνοντας το νέο*  
**(experiencing the new)**

*βιώνοντας το γνωστό*  
**(experiencing the known)**

*Μετασχηματισμένη πρακτική*  
**(Transformed practice)**

*εφαρμόζοντας δημιουργικά*  
**(applying creatively)**

*εφαρμόζοντας κατάλληλα*  
**(applying appropriately)**



*Ανοητή διδασκαλία*  
**(Overt instruction)**

*ενοσιολογώντας μέσω θεωρίας*  
**(conceptualising with theory)**

*ενοσιολογώντας μέσω ορολογίας*  
**(conceptualising by naming)**

*Κριτική πλαίσιοση*  
**(Critical framing)**

*αναλύοντας λειτουργικά*  
**(analysing functionally)**

*αναλύοντας κριτικά*  
**(analysing critically)**

# Βιβλιογραφικές αναφορές

- Baynham, M.** (2002). *Πρακτικές γραμματισμού*. Μεταίχμιο: Αθήνα, 55-95.
- Kalantzis, M. & Cope, B.** (2001). «Πολυγραμματισμοί». Στο Α. Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Κουτσογιάννης, Δ.** (2012). "Προς μια νέα (γλωσσο)διδασκτική μεταρρύθμιση». Στο Κουτσογιάννης, Δ., Νάκας, Α., Ντίνας, Κ., Παπαναστασίου, Γ., & Χατζησαββίδης, Σ. (επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου 35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*.
- Κουτσογιάννης, Δ.** (2017). *Γλωσσική διδασκαλία: Χθες, σήμερα, αύριο. Μια πολιτική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 81-95, 133-140, 150-154, 215-219.
- Λύκου, Χ.** (2000). *Η Συστημική λειτουργική γραμματική του M.A.K. Halliday*. Γλωσσικός ΥπολογιστήςII. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Μητσοκοπούλου, Β.** (1997). «Γραμματισμός». Στο Α. Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 209-213.
- Μιχάλης, Α.** (2014). «Κριτική ανάλυση λόγου: Δυνατότητες και προβλήματα εφαρμογής στη γλωσσοεκπαιδευτική διαδικασία». Στο Γρίβα, Ε., Κουτσογιάννης, Δ., Ντίνας, Κ., Στάμου, Α.Γ., Χατζηπαναγιωτίδη, Α., & Χατζησαββίδης, Σ. (επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: Ο κριτικός γραμματισμός στη σχολική πράξη*, Δράμα 1-3 Νοεμβρίου 2013.

- Μπουτουλούση, Ε.** (2001). «Γλωσσική επίγνωση». Στο Α. Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Τεντολούρης, Φ. & Χατζησαββίδης, Σ.** (2014). *Λόγοι του κριτικού γραμματισμού και η 'τοποθέτησή' τους στη σχολική πράξη: Προς μια γλωσσοδιδασκτική αναστοχαστικότητα*. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 34: 411-421.
- Φτερνιάτη, Α.** (2010). *Το διδακτικό υλικό για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού και η παιδαγωγική του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών*. *Νέα Παιδεία* 135.

Σημειώσεις α) Α. Γ. Στάμου Β) Α. Οικονομάκου



# ΤΕΛΟΣ

Ευχαριστώ για την προσοχή σας



*Ελένη Λ. Κολλυροπούλου*